

5. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє; [пер. с фр. / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко]. — М. : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
6. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики: учеб для студентов высш. уч. Завед / Ф. А. Мустаева. — М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. — 416 с.
7. Хрестоматія по педагогіці / сост. С. Н. Полянский. — М. : Просвещение, 1999. — 432 с.

Калінін В. Ю. – магістрант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК: 327

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТНК (ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА КОРПОРАЦІЯ) ЯК АКТОРА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

В даній статті розглядаються теоретичні та історичні передумови дослідження ТНК як актора світової політики.

Ключові слова: ТНК, світова політика, актор, неоінституціоналізм.

В данной статье рассматриваются теоретические и исторические предпосылки исследования ТНК как актора мировой политики.

Ключевые слова: ТНК, мировая политика, актор, неоинституционализм.

The theoretical and historical researching prerequisites of TNC as an actor of world politics are reviewed in the article.

Key words: TNC, world politics, actor, neoinstitutionalism.

Наприкінці ХХ століття з'явилися перші дослідження що до «нових» учасників політичного процесу, яких назвали недержавними (транснаціональними) акторами світової політики. Традиційно прийнято виокремлювали серед них наступні: міждержавні організації, міжнародні неурядові організації та рухи, внутрішньодержавні регіони й транснаціональні корпорації.

Сучасні дослідження більше звертають увагу на процеси, які мають глобальний характер, в той же час забуваючи про їх учасників. Якщо держава як інституціональний гравець на світовій арені доволі гарно вивчена, то інші недержавні актори залишаються в тіні. Хоча факт існування «нових» акторів світової політики відомий в політології вже доволі давно, проте існує потреба в дослідженні кожного окремого актора, зокрема транснаціональних корпорацій, та визначення їх сутності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даній роботі використовувалися джерела англійської та російськомовної спеціалізованої літератури. Інформація, яка була наявна в українських джерелах, як правило, обмежувалася констатацією наявності транснаціональних акторів як учасників світової політики.

Серед німецьких дослідників даної тематики слід виокремити У. Бека. Не можна також обійти увагою американських дослідників Р. Дункана, Б. Джанкара-Вебстера та Б. Світкі. Варто виокремити таких дослідників як Ч. Кеглі та Ю. Уїткопфа. Дані дослідники спираючись на останні події доповнюють дослідження про недержавних акторів світової політики.

Хоча в російських джерелах дана тематика опрацьована набагато більше за якістю й кількістю досліджень, ніж у вітчизняних, проте необхідно зазначити, що монографій з даної тематики в політологічному напрямі відсутні. В той же час не можна не відзначити, що в Російській Федерації було захищено дві кандидатських дисертації за спеціальністю «Політологія» з тематики транснаціональних корпорацій. Зокрема, варто відзначити дисертацію А. Красавцевої «Роль транснаціональних корпорацій у світополітичних процесах глобалізуючого світу», яка є одним з

перших серйозних досліджень з даної тематики на пострадянському просторі. Саме в ній акцентується увага на феномені ТНК та їх особливій ролі в Російській Федерації. Також розглядається їх вплив на формування зовнішньополітичної доктрини останньої. Необхідно також згадати першу дисертацію з даної тематики, що була захищена Олександром Бабіковим у 2005 році на тему «Транснаціональні корпорації у світовій політиці».

Метою даної статті є визначення передумов дослідження ТНК як актора світової політики. Дана потреба існує через брак відповідних досліджень та відсутності систематизації існуючих знань.

Основна частина. Визначень поняття транснаціональної корпорації існує доволі багато, проте навіть в фахових політологічних словниках дають більше економічне визначення, аніж політологічне. В Кассельському словнику сучасної політики пропонують перейти від поняття «транснаціональна корпорація» до «мультинаціональна корпорація». Під останньою розуміють велику компанію, що веде діяльність у більше ніж в одній державі. Відрізняється перша від другої тим, що у ТНК принципові інтереси знаходяться в рідній країні. Обидві типи акторів звинувачуються в розповсюдженні неоколоніалізму задля експлуатації різноманітних ресурсів приймаючої країни. В той же час в Блеквелівському словнику звертають увагу просто на політичні аспекти наслідків діяльності ТНК, зокрема, на такі як лобізм й монополізм.

Слід зазначити, що транснаціональні корпорації є різновидом транснаціональних організацій.

С. Хантінгтон відзначає декілька характерних рис, що об'єднують різноманітні організації, які можна назвати транснаціональними. Зокрема, вони відносно великі, ієрархічно побудовані керуючі бюрократії; кожна з них направлена на певну галузь, спеціалізацію чи функцію, які реалізуються через кордони багатьох держав.

В процесі опрацювання літератури було з'ясовано, що окрім загальноприйнятого терміну транснаціональні корпорації використовуються також наступні: мультинаціональні корпорації (МНК), всесвітньо-економічні актори, міжнародні корпоративні актори.

Російська дослідниця М. Лебедева пропонує розмежовувати ТНК та МНК за ставленням до національної культури, тобто в залежності від позиціонування бренду та самої корпоративної культури. ТНК роблять акцент на культурі своєї рідної країни, в той час як МНК можуть значно змінюватися в залежності від кожної країни, де вони впроваджують свою діяльність. Наприклад, класичною ТНК являється компанія «Mercedes-Benz», яка своє німецьке походження рекламує у всіх сферах. В той же час типовою МНК є «Кока-кола», що намагається в кожній країні трохи видозмінити свою продукцію та стиль. Наприклад, в Японії продають «Кока-колу» зі смаком прохолодного огірка.

Поняття «всесвітньо-економічні актори» запропонував використовувати німецький соціолог Ульріх Бек. Даний термін є значно ширшим, аніж ТНК або МНК. Він охоплює всіх недержавних учасників світової політики, які безпосередньо працюють в економічній сфері. Тобто мається на увазі, міждержавні структури (СОТ, НАФТА), приватні та державні компанії, бізнес-асоціації (Європейська бізнес-асоціація) тощо.

Під корпоративними акторами мають на увазі підприємства та бізнес-асоціації, а додаток міжнародний означає їхню масштабність. Р. Дункан, Б. Джанкара-Вебстер та Б. Свізі виокремлюють наступні їхні види:

Мультинаціональні корпорації.

Транснаціональні корпорації.

Бізнес-асоціації.

Проте, оскільки інші терміни не є настільки широко розповсюдженими, а різниця між ними не є настільки значущою, то у всіх їх визначеннях вище згадані поняття будуть замінюватися поняттям ТНК, окрім міждержавних структур.

ТНК як учасника світової політики прийнято визначати актором. Слід зазначити, що досить часто поруч з останнім терміном також використовуються такі поняття, як «суб'єкт», «агент», «структура», «гравець» або просто «учасник». Для необхідності внесення ясності в даній статті буде доречним з'ясувати їх значення та надати визначення.

Найбільш розповсюдженим на пострадянському просторі є використання поняття «суб'єкт», як правило воно корелюється з об'єктом на який направлена дія першого. Прийнято стверджувати активність першого та певну пасивність другого. Філософський енциклопедичний словник дає наступне визначення суб'єкта: «...носії предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід чи соціальна група), джерело активності направлене на об'єкт». Постструктуралізм та постмодернізм активно критикували суб'єкт-об'єктні відносини через їх односторонній розгляд відносин, де об'єкт мусить терпіти вплив суб'єкта.

А. Дегтярев виокремлює два основоположних підходи до інтерпретації суб'єктів та об'єктів політики:

Організаційно-інституціональний.

Соціально-редуційний.

Перший підхід зводить всіх суб'єктів до державних інститутів. Вважається, що його родоначальником був Томас Гоббс й дана традиція домінувала до початку ХХ століття. Другий підхід охоплює не тільки державні інституції, але й не державних учасників, зокрема основна увага зосереджується на рівні поведінки індивідів та груповій динаміці. Вперше була сформульована Карлом Марксом.

Цікавим є те, що французький дослідник А. Турен має інший погляд на визначення поняття «суб'єкт», який, на його думку, означає прагнути стати актором, тобто змінювати своє середовище, а не залишатися в цілковитій залежності від нього. Слід зазначити, що розуміння суб'єкта в французькій традиції значно відрізняється від вітчизняної.

В французькій термінології широко розповсюджене поняття агента. Під останнім мають на увазі виразника, провідника (вільного або невільного) тих чи інших норм й цінностей, що визначаються системою. Слід відзначити, що система також визначає логіку дій агента в тій чи іншій ситуації. Сам термін був запропонований П. Бурдьє. Як правило в політичній сфері поняття агент пов'язаний з терміном структура, тому коректніше буде використання бінарного термінологічного сполучення «агент-структура», аніж система.

Щодо поняття «гравець», то тут мається на увазі вся сукупність діючих осіб, що включені у певну взаємозалежність. Найчастіше гравець та актор є взаємозамінними поняттями в соціально-політичних дослідженнях.

В 50-60-х рр. ХХ століття в науковому англомовному просторі домінувало поняття «суб'єкт», проте в той час почалося активне впровадження терміну «актор».

З 90-х рр. ХХ століття почалося використання поняття «актор» у вітчизняних дослідженнях. А. Дегтярев пропонує наступне визначення актора як активного учасника політичного життя, або специфічного виду гравця, що грає в азартну гру – політику. Під міжнародним актором розуміють будь-яку діючу особу, яка бере участь в міжнародних процесах.

В той же час російський дослідник П. Циганков виокремлює наступні характерні риси соціального актору, що є ширшим за «політичного» актора:

Збереження свободи маневру щодо прагнень системи.

Можливість вільної взаємодії з іншими акторами.

Здатність до активної поведінки.

Стратегії як здатність ставити перед собою цілі та досягати їх.

Прагнення визначити ідентичність.

Самостійність у прийнятті рішень.

Ресурсна база для досягнення поставлених цілей.

Дж. Розенау пропонує виокремлювати мікроакторів та макроакторів. Власне до макроакторів він відносить підгрупи великих спільностей (наприклад, державна бюрократія), транснаціональні організації (ТНК, ООН тощо), некерована громадськість (неорганізовані масові заворушення), держави та організовані рухи (студентські, профспілкові тощо). Тож ТНК є макроакторами.

Досить часто такі терміни як актор, суб'єкт, агент, гравець використовують як синоніми.

Слід зазначити, що вітчизняне та «західне» розуміння поняття суб'єкта значно відрізняється, тому буде не зовсім коректно стверджувати необхідність заміни понять. Більш того у вітчизняній літературі суб'єкт є більшим за обсягом і смислом, аніж в іноземних інтерпретаціях. Проте, виходячи з традиції використання поняття «актор», в області дослідження світової політики в даній роботі, саме цьому терміну буде надана перевага.

До 70-х рр. ХХ сторіччя було прийнято розглядати все те, що поза кордонами національної держави як сферу міжнародних відносин. Відповідно її вивчала така дисципліна як теорія міжнародних відносин. Особливістю останньої було те, що на світовій арені було представлено лише національні держави. В цей час з'являється новий напрям досліджень, який став розглядати світову політику як сферу відносин різноманітних акторів. Англійською дана наукова дисципліна називається «world politics», яку коректніше буде визначити як підхід, що розглядає теоретико-практичні питання світової політики.

Важливим завданням є визначення поняття «світова політика» через те, що специфіку ролі транснаціональних корпорацій та інших недержавних акторів прийнято розглядати саме скрізь

призму цього терміну. Перш за все варто зазначити, що необхідно розмежовувати світову політику як сферу діяльності та наукову дисципліну. Дана термінологічна плутанина, яка пов'язана з перекладом, з'явилася в російській політологічній науці на початку 90-х рр. ХХ ст. Як зазначає А. Кокочин, світова політика як наукова дисципліна виникла пізніше, аніж теорія міжнародних відносин, а в Росії ще пізніше, ніж на «Заході».

Як було зазначено вище, існує певна проблема щодо визначення меж компетентності між світовою політикою і міжнародними відносинами. А. Кокочин в своїй роботі «Про системний та ментальний підходи в світополітичних дослідженнях» розглядає дані напрями. Російський дослідник зазначає, що особливістю теорії міжнародних відносин є власне дослідження міждержавних відносин. В той час світову політику він розглядає в двох вимірах:

На рівні глобальних викликів, а також як світову політичну систему.

Як дослідницьку область в широкому сенсі, тобто таку, що визнає існування й вплив акторів на рівні держави й включає в себе міжнародні відносини.

Також він пропонує розглянути третій термін – «глобальна політика», який є безпосередньо пов'язаний з першими двома. Під глобальною політикою він має на увазі певний рівень проблем та явищ.

Поняття «світова політика» було розглянуто, як сфера відносин та наукова дисципліна. Проте слід відзначити, що на сьогодні варто говорити ще й про третій вимір в якості навчальної дисципліни. Останні роки відбувається активний процес інституціоналізації даного наукового напрямку в навчальну дисципліну. Зокрема, можна навести приклади створення профільних асоціацій та навчальних програм у вищих навчальних закладах США та деяких країн Європи. Відповідний процес відбувається аналогічно й в країнах близького зарубіжжя. Наприклад, в Російській Федерації розроблено відповідні навчальні курси, створено кафедри (Московський державний інститут міжнародних відносин) та факультети (Московський державний університет імені М. В. Ломоносова).

В даній роботі поняття «світова політика» використовується у розумінні наукового напрямку. Під цим терміном слід розуміти всю сукупність процесів та явищ, які включають діяльність державних утворень та недержавних акторів у зрізі «розмивання» меж між зовнішньою та внутрішньою політикою.

М. Лебедева виокремлює наступні 4 провідні підходи до світової політики: неореалізм, неолібералізм, неомарксизм та постмодернізм. Кожен з них має власні специфічні теоретичні й методологічні основи щодо розгляду світової політики.

Наприклад, неореалізм стверджує другорядну роль недержавних акторів порівняно з державою. Але слід зазначити, що переважно більшість держав, відповідно до поглядів представників даного напрямку, не можуть бути визначені як самостійні й незалежні гравці на світовій арені. Щодо неомарксизму, то його представники більше звертають увагу на факторний характер відносин, аніж на акторний. Однією з провідних теорій сучасного неомарксизму є світ-системний аналіз. Цікавим напрямом є постмодернізм, який об'єднує цілу плеяду найрізноманітніших вчень, які доволі складно класифікувати за якимось конкретними критеріями.

Слід зазначити, що класифікація напрямів світової політики за М. Лебедевою не є широко розповсюдженою і загальноприйнятою. Ряд англійських досліджень та підручників презентують трохи іншу класифікацію. Зокрема вони наводять такі провідні напрями світової політики, окрім вищезазначених, як конструктивізм, екологізм та ряд інших.

Варто відмітити, що світова політика має своє безпосереднє походження від неолібералізму. Останній зародився в кінці 60-х рр. ХХ століття в США. Яскравими представниками цього напрямку є Дж. Най, Р. Кеохен та ряд інших дослідників.

Однією з основ неолібералізму є неоінституціоналізм. Цей підхід почав опрацьовуватися в політології з 80-х рр. ХХ століття. Неоінституціоналізм спочатку було розроблено в економіці, а лише згодом він був перейнятий іншими соціальними дисциплінами. Серед перших дослідників, хто ввів дане поняття в політичну науку були Й. Ольсен та Дж. Марч. «Старий» інституціоналізм розглядав інститути як просто установи або організації, в той час як неоінституціоналізм вбачає в них сукупність стійких формальних та неформальних правил, що регулюють поведінку й встановлюють рамки взаємодій.

Спочатку даний напрям широко впроваджувався в традиційні політологічні дисципліни. Зокрема держава почала розглядатися не як один цілісний інститут, а як сукупність інститутів, які мають власні специфічні інтереси. Більше того, ці інтереси можуть інколи бути протилежними до інтересів самої держави. Прийнято виокремлювати в такі інститути систему бюрократії, армію, окремі

установи тощо.

Також неоінституціоналізм знайшов відображення в світовій політиці. Оскільки раніше було прийнято вважати, що тільки держави мають певну суб'єктність на світовій арені, а всі інші є представниками його інтересів. Вважалося, що навіть найбільші міжнародні установи є не більше, аніж сукупністю співвідношенням сил між національними державами.

Завдяки неоінституціоналізму стало можливо розглядати недержавних акторів як учасників світової політики, які не можуть бути зведені до ролі простих продовжувачів зовнішньополітичних інтересів національних держав. Дані актори отримали можливість проводити власну політику, впливати на прийняття рішення будь-якого рівня не тільки латентно, але й публічно. Наприклад, доброю звичкою при обговоренні глобальних проблем стало запрошення представників неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, міжнародних установ. Все це говорить про визнання на державному рівні здатності недержавних акторів впливати на формування й реалізацію загальносвітової політики.

Прийнято розглядати, що актори світової політики є породженням сучасної епохи глобалізації. Не вдаючись до аналізу кожного з акторів слід зосередити увагу на власне транснаціональних корпораціях. Звертаючись до історичних даних можна віднайти безліч прикладів щодо існування і впливу на світову політику ТНК до другої половини ХХ століття.

Класичною тезою є те, що ТНК і процес глобалізації взаємопов'язані. З одного боку ТНК є носіями так званих «глобалізаційних цінностей», а з іншого самі є його породженням. Проте, якщо припустити, що процес глобалізації не є унікальним явищем в історії людства, то виникає можливість існування транснаціональних корпорацій до сучасного часу. Зокрема, К. Поланьї стверджував, що світові процеси в кінці ХІХ – на початку ХХ століття характеризувалися економізацією міжнародних відносин, технологічним й технічним прогресом, який дозволяв «стискати» простір. Між іншим саме в той час на світову арену виходять перші приватні компанії з власною продукцією.

Не обмежуючись даними прикладами можна також навести існування квазідержавних компаній ще у ХVІІІ-ХІХ століттях. Зокрема Ост-Індійська компанія, що де-юре, а можливо й де-факто, виконувала обов'язки з утримання й користування колоній Великої Британії. Маловідомий факт про могутність даної компанії свідчить, аби забезпечити своїх співробітників «цивілізованими» жінками Ост-Індійська компанія безкоштовно привозила жінок з Англії до Індії й Цейлону. Протягом одного року їх утримували, щоб ті змогли знайти собі чоловіка.

Не менш відомою є Компанія Південних морів, яка контролювала всю работоргівлю в регіоні Атлантичного океану. Схема полягала в наступному: захоплюючи або купуючи рабів на західному узбережжі Африки компанія везла їх до Америки, де обмінювала на каву, золото, прянощі тощо. Після цього продавали наявний американський товар на європейських ринках (Велика Британія, Голландія, Франція). Отримуючи гроші компанія Південних морів везла золото до Африки, аби повторити дану схему. Слід відзначити, що взаємодія відбувалася з багатьма державами чи протодержавними утвореннями, тому говорити про національно-державну підпорядкованість компаній є недоречним. Крім того цікавим фактом є те, що вони не належали 100% до однієї держави.

Відповідно до поглядів французького історика Фернана Броделя в регіоні Середземномор'я існувала світ-система в ХІV-ХVІ століттях. В даній світ-системі існували різні утворення, що зумовлено спадщиною Середньовіччя, де між іншим одну з провідних ролей відігравали економічні актори.

Проте німецький політолог Т. Ріссе зазначає, що говорячи про зменшення ролі держави та зростаючу роль недержавних акторів слід пам'ятати, що все ж провідним інститутом на сьогодні є держава. Аналізуючи сам термін «транснаціональні актори» можна визначити його таким, в якому учасники виходять за межі держави, хоча сама державна система є первинною. М. Лебедева додає, що актори скоріше несвідомо «виламуються» з державно-центристської системи, аніж свідомо зменшують вплив держави.

Таким чином, в даній статті було розглянуто деякі історичні та теоретичні засади дослідження транснаціональних корпорацій як акторів світової політики. В тому числі було визначено термінологію пов'язану з учасниками світового політичного процесу та її придатність до використання щодо ТНК, а також частково розглянуті проблемні поля світової політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек ; пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; [послесловие В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой]. — М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2007. — 464 с. — (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»).
2. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире/ И. Валлерстайн ; пер. с англ. П. М. Кудюкина ; [под общ. ред. к.полит.н. Б. Ю. Кагарлицкий]. — СПб. : Издательство «Университетская книга», 2001. — 416 с.
3. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. — М. : Высшая школа, 1998. — 239 с.
4. Лебедева М. М. Мировая политика: тенденции развития / М. М. Лебедева // Полис. — 2009. №4. — С. 72-83.
5. Цыганков П. А. Акторы и факторы в международных отношениях и мировой политике / Цыганков П. А. ; под ред. М. М. Лебедевой // Приватизация мировой политики: локальные действия — глобальные результаты. — М., 2008. — С. 30-53.
6. Cerny Philip Rethinking world politics. A theory of transnational neopluralism / Cerny Philip. — Oxford University press, 2010. — 336 p.
7. Huntigton S. Transnational organizations in World Politics / Huntigton S. // World Politics. — 1973. — vol. 25. — No. 3 — p. 333-368.
8. World politics in 21st century / W. Raymond Duncan, Barbara Jancar-Webster, Bob Switky. — Cengage Learning, 2009. — 473 p.
9. World Politics: Trend and Transformation / Charles W. Kegley, Shannon Lindsey Blanton. — Cengage Learning, 2009. — 636 p.

Кондрусева В. М. – соискатель кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского».

УДК: 115.800.1

АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС КАК ПРОБЛЕМА ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена раскрытию проблемы сучасної антропологічної кризи засобами філософії освіти. Автор бачить вирішення даної проблеми в популяризації ідей і методів комунікативної педагогіки, зокрема, а також в розвитку антропологічної, особово орієнтованої парадигми освіти в цілому.

Ключові слова: *філософія освіти, антропологічна криза, парадигма освіти.*

Статья посвящена раскрытию проблемы современного антропологического кризиса методами философии образования. Автор видит решение данной проблемы в популяризации идей и методов коммуникативной педагогики, в частности, а также в развитии антропологической, личностно ориентированной парадигмы образования в целом.

Ключевые слова: *философия образования, антропологический кризис, парадигма образования.*

The article is devoted to the investigation of problem of modern anthropological crisis by facilities of philosophy of education. An author sees the decision in popularization of ideas and methods of communicative pedagogics particularely, and also in development of anthropological, personality oriented paradigm of education on the whole.